

Przedmowa

*When you have sweated, toiled, had mad dreams, hopeless nightmares,
you find yourself in London's streets, cold and dank in the night air.
Think – what have I got for Ireland?
Something which she has wanted these past seven hundred years.
Will anyone be satisfied at the bargain? Will anyone?
I tell you this – early this morning I signed my death warrant.*

Michael Collins

Książka, którą oddajemy do Państwa rąk, jest pokłosiem konferencji naukowej pod tytułem *Éire. Irlandia w XX wieku – państwo, ustrój, polityka, Polacy w Irlandii*, która odbyła się 14 grudnia 2021 r. w Lublinie. Okazją do owego spotkania i wymiany myśli była przypadająca naówczas 100. rocznica podpisania brytyjsko-irlandzkiego traktatu, na mocy którego powstało Wolne Państwo Irlandzkie (irl. Saorstát Éireann). W 1921 r., po kilkuset latach pozostawania pod angielskim panowaniem i podejmowanych wielokrotnie próbach wyzwolenia z niewoli, Irlandczykom udało się wreszcie wywalczyć względnie niezależny byt państwowy. W dniu 6 grudnia 1921 r., w dramatycznych okolicznościach, których atmosferę trafnie oddają przytoczone wyżej słowa Michaela Collinsa, irlandzka delegacja złożyła podpisy pod traktatem. Kilka miesięcy wcześniej zakończyła się też trwająca prawie dwa i pół roku wojna o niepodległość (1919–1921). Czy zatem Irlandczycy odnieśli zwycięstwo? Czy można mówić o ich sukcesie?

Jeśli uznać utworzenie Saorstát Éireann za zwycięstwo Irlandii, to ma ono słodko-gorzki smak. Postanowienia traktatu nie zadowolili bowiem większości mieszkańców wyspy. Wolne Państwo Irlandzkie uzyskało status brytyjskiego dominium, a zatem nie mogło cieszyć się pełną suwerennością. Jego terytorium z kolei nie objęło obszaru całej wyspy, tj. wszystkich czterech historycznych prowincji irlandzkich –

sześć hrabstw prowincji Ulster pozostało w granicach Zjednoczonego Królestwa. Konflikt między zwolennikami traktatu a jego przeciwnikami doprowadził też do wybuchu wojny domowej (1922–1923). Skutki tych wydarzeń sprzed 100 lat wciąż dają o sobie znać na Zielonej Wyspie. Z tych powodów kolejne rocznice podpisania traktatu nie są powodem do świętowania w Irlandii (w świadomości Irlandczyków dużo ważniejsze miejsce zajmuje powstanie wielkanocne z 1916 r.).

Historia Irlandii, fascynująca w swej złożoności, a zarazem w swym podobieństwie, *mutatis mutandis*, do dziejów Polski, inspiruje wielu badaczy w naszym kraju. Świadczy o tym nie tylko niedawne powołanie do życia Polskiego Towarzystwa Badań Irlandystycznych (ang. Polish Association for Irish Studies – PAIS), stowarzyszenia, które objęło patronatem honorowym lubelską konferencję, ale także spore zainteresowanie samą konferencją. Wydarzenie to miało miejsce w Lubelskim Centrum Konferencyjnym i zgromadziło 16 uczestników reprezentujących różne ośrodki akademickie z kraju i zza granicy¹. Co warte podkreślenia, dyskutowali ze sobą przedstawiciele kilku dyscyplin naukowych: prawnicy, politolodzy i historycy. Lubelskie sympozjum można więc nazwać wielodyscyplinarnym, ale nie tylko – było to także wydarzenie międzygeneracyjne, jako że wzięli w nim udział zarówno doświadczeni badacze o uznanym dorobku naukowym, w szczególności profesorowie, jak również młodzi adeptci nauki – studenci i doktoranci.

Konferencja *Éire. Irlandia w XX wieku – państwo, ustroj, polityka, Polacy w Irlandii* nie doszłaby do skutku bez bliskiej współpracy dwóch środowisk – naukowego i pozarządowego. Bezpośrednimi organizatorami sympozjum były: Katedra Systemów Politycznych i Praw Człowieka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (UMCS) oraz Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Lublinie (RODM). Realizację przedsięwzięcia wsparły też inne instytucje, takie jak: Instytut De Republica, Instytut im. gen. Władysława Andersa oraz Centrum Badań nad Historią Polskiego Państwa na Uchodźstwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana

¹ Zgłoszeń na konferencję wpłynęło nawet więcej, ale nie wszyscy zgłaszający zdążyli dotrzeć na obrady.

Pawła II (KUL). Wyróżnikiem konferencji była specyficzna forma obrad – coraz częściej praktykowana w ostatnich latach formuła hybrydowa.

Oficjalnego otwarcia konferencji dokonał Michał Dworski, występujący w imieniu RODM. Następnie głos zabrali prof. dr hab. Grzegorz Janusz, kierownik Katedry Systemów Politycznych i Praw Człowieka UMCS, oraz prof. dr hab. Leszek Drong, ówczesny prezes PAIS. Profesorowie przedstawili krótkie, acz interesujące wprowadzenie do problematyki konferencji. Słowa powitania skierował do zebranych dr Artur Trubalski, reprezentujący Instytut De Republica. Ostatnim mówcą w tej części konferencji był Bartosz Czajka, prezes Instytutu im. gen. Władysława Andersa.

Po części oficjalnej przyszedł czas na właściwą, merytoryczną część konferencji. Obrady zostały podzielone na cztery sesje (sesja 1: *Podział Irlandii i perspektywy zjednoczenia*, sesja 2: *Ustrój Wolnego Państwa Irlandzkiego oraz Irlandii*, sesja 3: *Stosunki polsko-irlandzkie oraz varia*, sesja 4: Dyskusja). Pierwszą z nich zainaugurował znakomity, erudycyjny wykład prof. dra hab. Wawrzyńca Konarskiego pt. *Traktat brytyjsko-irlandzki z 6 grudnia 1921 roku jako czynnik konfliktu wewnątrz irlandzkiego ruchu nacjonalistycznego*. Później uczestnicy konferencji mieli okazję wysłuchać wystąpień: prof. dra hab. Bartłomieja H. Toszka (*Walijskie nacjonalistyczne organizacje paramilitarne inspirowane działalnością Irlandzkiej Armii Republikańskiej*), dra Szymona Bachrynowskiego (*Relacje brytyjsko-irlandzkie po brexicie – uwagi na kanwie 100-lecia Traktatu z 6 grudnia 1921 roku*), dra Łukasza Danela (*Zjednoczenie Irlandii jako niezamierzony efekt brexitu – próba oceny*) oraz mgra Miłosza Gapsy (*Dwudziestowieczny podział Irlandii w kontekście postanowień Protokołu irlandzkiego: zagadnienia wybrane*).

Po krótkiej przerwie obrady zostały wznowione i rozpoczęła się sesja druga, poświęcona zagadnieniom ustroju konstytucyjnego. Referaty w tej części przedstawili: dr Maciej Furtas, łączący się z uczestnikami konferencji z Irlandii (wystąpienie pt. *Konstytucja Wolnego Państwa Irlandzkiego*), studenci Jakub Szyszka i Karol Białek, ten drugi również łączący się z Irlandii (*Konstytucja Irlandii z 1937 roku a Konstytucja kwietniowa II Rzeczypospolitej – analiza porównawcza*),

doktorantka mgr Weronika Nawracaj (*Racjonalizacja irlandzkiego systemu parlamentarnego – analiza rozwiązań konstytucyjnych*) oraz, *last but not least*, dr Łukasz Wawrowski (*System wyborczy w Irlandii – specyfika i wpływ na procesy decyzyjne*).

W sesji trzeciej, pod względem zakresu przedmiotowego najszerszej, wystąpiło najwięcej, bo aż sześciu, prelegentów. Najpierw z uczestnikami konferencji połączył się z Irlandii dr Jarosław Płachecki, który wygłosił niezwykle interesujący, obfitujący w mało znane fakty, referat pt. *Polacy w Irlandii i stosunki irlandzko-polskie w XX wieku*. Następnie głos zabierali kolejno: mgr Bartosz Czajka (*Polska prasa wobec irlandzkiej wojny o niepodległość, 1919–1921*), mgr Michał Dworski (*Dlaczego Irlandia uznawała Rząd RP na uchodźstwie po II wojnie światowej?*), Gabriel Doherty, wykładowca historii z University College Cork, kolejny uczestnik łączący się z Irlandii (*The Irish response to the declaration of martial law in Poland, 14 December 1981 – 4 January 1982*), dr Michał Wallner (*Zrozumieć de Valerę. Interpretacje myśli politycznej i działalności Éamona de Valery*) oraz mgr Dariusz Szady (*Éamon de Valera – ocena działalności politycznej*).

Ostatnia, czwarta sesja miała inny charakter niż poprzednie i w całości była poświęcona na dyskusję. Wzięli w niej udział badacze obecni w Lubelskim Centrum Konferencyjnym oraz łączący się online. W roli moderatora wystąpiła prof. dr hab. Katarzyna Radzik-Maruszak z UMCS.

Warto podkreślić, że konferencja *Éire. Irlandia w XX wieku – państwo, ustrój, polityka, Polacy w Irlandii* stanowiła kontynuację wcześniejszych przedsięwzięć naukowych lub popularnonaukowych zrealizowanych z inicjatywy Regionalnego Ośrodka Debaty Międzynarodowej w Lublinie oraz Katedry Systemów Politycznych i Praw Człowieka UMCS. Pomysł zorganizowania konferencji naukowej poświęconej szeroko rozumianej problematyce „irlandzkiej” zrodził się na przełomie 2018 i 2019 r. Już kilka miesięcy później, w marcu 2019 r., odbyło się niewielkie wydarzenie dające początek tradycji corocznych spotkań znawców i sympatyków Irlandii organizowanych w Lublinie pod egidą RODM i UMCS. Mowa tu o skromnym panelu *Spółczesność i polityka współczesnej Irlandii*, który zorganizowano

w ramach lubelskich obchodów Dnia św. Patryka². W dniu 15 marca 2019 r. w gościnnych progach Centrum Brytyjskiego UMCS, współorganizatora Dnia św. Patryka, spotkali się badacze zainteresowani tematem wspomnianego panelu. Zgromadzona dość licznie na sali młodzież szkolna miała okazję wysłuchać wystąpień następujących prelegentów: dra Michała Wallnera (*Jezuici i duchacze. O roli duchowieństwa katolickiego w pracach nad Konstytucją Irlandii z 1937 roku*), dra Szymona Bachrynowskiego (*Brexit a zjednoczenie Irlandii*), dra Michała Kozery (*Partie polityczne w Irlandii*) oraz mgra Michała Dworskiego (*Zapomniana placówka. Nieznana historia Konsulatu Generalnego RP w Dublinie po II wojnie światowej*).

Pozytywne reakcje obecnej na sali publiczności oraz opinie goszczących w Lublinie prelegentów zachęciły organizatorów panelu do kontynuowania rozpoczętego w 2019 r. przedsięwzięcia. W gronie pracowników RODM oraz UMCS powstał wówczas pomysł rozwinięcia spotkań naukowych do rozmiarów i formy ogólnopolskiej, cyklicznej, w założeniu corocznej, konferencji naukowej. Wyrazem owej cykliczności miało być zawarte w tytule każdej odbywającej się odtąd konferencji słowo *Éire*, oznaczające w języku gaelickim Irlandię³. Drugim istotnym założeniem przyjętym przez pomysłodawców był wielodyscyplinarny charakter konferencji. Ich ambicją było stworzenie forum, w ramach którego mogliby spotykać się przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych mieszczących się w obszarze nauk humanistycznych oraz społecznych. Badaczy, dodajmy, których łączy zainteresowanie współczesną i dawną Irlandią. Brak podobnego wydarzenia w Polsce budził uzasadnione nadzieje na wypełnienie swoistej niszy.

W konsekwencji poczynionych wówczas ustaleń RODM w Lublinie oraz Katedra Systemów Politycznych i Praw Człowieka UMCS zorganizowały pierwszą samodzielną konferencję „irlandzką”. Wydarzenie, zatytułowane *Éire. Społeczeństwo, polityka i ustrój współczesnej*

² Głównym organizatorem obchodów Dnia św. Patryka w Lublinie była Fundacja Kultury Irlandzkiej. Patronat nad całą imprezą objęła ambasada Irlandii w Polsce oraz konsul honorowy Irlandii w Poznaniu.

³ Por. art. 4 Konstytucji Irlandii z dnia 1 lipca 1937 r., źródło: *Konstytucja Irlandii*, tłum. S. Grabowska [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 395.

Irlandii, odbyło się 4 grudnia 2020 r. Niesprzyjające okoliczności w postaci pandemii COVID-19, która wymusiła specyficzną, zdalną formę spotkania, okazały się paradoksalnie szansą na dotarcie do znacznie szerszego niż wcześniej grona odbiorców. Nagranie z konferencji zostało bowiem udostępnione w Internecie. W 2020 r. wypracowano także nową formułę organizacyjną konferencji: najpierw pełnowymiarowy wykład inauguracyjny, a następnie krótsze referaty⁴. Wykład wygłosił prof. dr hab. Wawrzyniec Konarski (*Nacjonalizm i republikanizm jako źródła państwowości irlandzkiej w XX wieku*). Wśród mówców znalazły się osoby, które uczestniczyły w pierwszej odsłonie naszego wydarzenia, takie jak dr Michał Wallner (*Celtycka, wiejska, katolicka. Irlandia w myśli politycznej Éamona de Valery*), dr Szymon Bachrynowski (*Perspektywy zjednoczenia Irlandii po brexicie*) oraz mgr Michał Dworski (*Na czele ostatniego konsulatu II Rzeczypospolitej. Charakterystyka działalności Ministra Wacława Tadeusza Dobrzyńskiego w Irlandii po zakończeniu II wojny światowej*). Konferencja przyciągnęła też nowych badaczy w osobach dra Łukasza Wawrowskiego (*Samorząd terytorialny w Irlandii – czy i dlaczego warto o nim mówić?*) oraz dra Macieja Furtasa (*„Na straży Bunreacht na hÉireann” – Prezydent Irlandii*).

Symposium, które odbyło się 14 grudnia 2021 r. w Lublinie (*Éire. Irlandia w XX wieku – państwo, ustrój, polityka, Polacy w Irlandii*) było zatem już trzecim wydarzeniem z cyklu spotkań „irlandzkich” organizowanych przez RODM i UMCS. Niniejsza książka jest zaś owocem tamtych obrad. Tom pt. *Irlandia 1921–2021. Studia i szkice o państwie, prawie i polityce* zawiera siedem artykułów o różnej objętości i stopniu szczegółowości. Otwiera go przekrojowy tekst Jarosława Płacheckiego pt. *Polacy w Irlandii w XX wieku. Etos, dyplomacja i stosunki irlandzko-polskie*. Następnie prezentujemy dwa nieco krótsze artykuły o typowo historycznym charakterze: Bartosza Czajki, pt. *Polska prasa wobec irlandzkiej wojny o niepodległość (1919–1921)*, oraz Michała Dworskiego, pt. *Dlaczego Irlandia uznawała Rząd RP na uchodźstwie po II wojnie światowej?*. Studium prawne autorstwa Macieja Furtasa, *Konstytucja Wolnego Państwa Irlandzkiego*

⁴ Schemat ten z powodzeniem zastosowano też w 2021 r.

z 6 grudnia 1922 roku. *Okoliczności powstania, analiza przepisów i procesu zmian w latach 1922–1936*, stanowi bodaj najobszerniejszy rozdział w niniejszym tomie. Niemal równie rozbudowany jest artykuł politologiczny napisany przez Łukasza Wawrowskiego, pt. *System wyborczy w Irlandii – specyfika i wpływ na procesy decyzyjne*. Jedy-
nym artykułem anglojęzycznym prezentowanym w tym tomie jest szkic prawniczy Miłosza Gapsy, pt. *(Non)consent mechanism in the Protocol on Ireland/Northern Ireland?*. Całość zamyka dość zwięzły tekst pióra Bartłomieja Toszka, merytorycznie nieco luźniej związany z tematyką książki, *Walijskie nacjonalistyczne organizacje paramilitarne inspirowane działalnością Irlandzkiej Armii Republikańskiej*.

Redaktorzy niniejszej pracy pragną serdecznie podziękować wszystkim autorom za wkład w powstanie tego dzieła. Szczególne wyrazy wdzięczności należą się recenzentom wydawniczym: Pani Doktor Bożenie Cierlik z University College Cork oraz Panu Profesorowi Wawrzyńcowi Konarskiemu z Akademii Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie. Osobne podziękowania składamy Instytutowi De Republica, dzięki któremu niniejsza publikacja ujrzała światło dzienne.

Michał Dworski, Michał Wallner

LUBLIN, 2023